

Sancti Dionysii Epistolae // Migne J. Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis, 1855. T. CLXXXVI. Col. 1347-1440. 7. Sugerii abbas Sancti Dionysii Notitia altera // Migne J. Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis, 1855. T. CLXXXVI. Col. 1171-1172. 8. Sugerii abbas Sancti Dionysii. Libellus de consecratione ecclesiae a se aedificatae et translatione corporum Sancti Dionysii ac sociorum ejus facta anno MCXL // Migne J. Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis, 1855. T. CLXXXVI. Col. 1239-1254. 9. Sugerii abbas Sancti Dionysii. Liber de rebus in administratione sua gestis // Migne J. Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis, 1855. T. CLXXXVI. Col. 1211-1240. 10. Testamentum Sugerii abbatis, 1137 // Migne J. Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis, 1855. T. CLXXXVI. Col. 1439-1446. 11. Брук К. Возрождение XII в. // Богословие в культуре средневековья. К., 1992. С. 121-226. 12. Грановский Т.Н. Аббат Сугерий. Историческое исследование. М., 1849. 13. Малинин А.М. Сугерий – аббат св. Дионисия // Ученые записки Ленинградского пед-го ун-та им. А.И. Герцена. Л., 1941. Т. 45. С. 260-263. 14. Панофский Э. Аббат Сужер и аббатство Сен-Дени // Богословие в культуре средневековья. К., 1992. С. 79-117. 15. Стукалова Т.Ю. Введение в средневековую французскую архонтологию. М., 2001.

16. Стукалова Т.Ю. Введение // Сугерий, аббат Сен-Дени. Жизнь Людовика VI Толстого, короля Франции (1108-1137) / Пер. с лат. Т.Ю. Стукаловой. М., 2006. С. 11-47. 17. Шишков А.М. Средневековая интеллектуальная культура. М., 2003. С. 174-177. 18. Bur M. Suger: Abbeu de Saint-Denis, reugent de France. Paris, 1991. 19. Bur M. A Note on Suger's understanding of political power // Abbot Suger and Saint-Denis. A symposium. N.Y., 1987. P. 73-76. 20. Benton J.F. Suger's life and personality // Abbot Suger and Saint-Denis. A symposium. N.Y., 1987. P. 3-15. 21. Bournazel E. Suger and the Capetiens // Abbot Suger and Saint-Denis. A symposium. N.Y., 1987. P. 55-72. 22. Bedos-Rezak B. Suger and the symbolism of royal power: the seal of Louis VII // Abbot Suger and Saint-Denis. A symposium. N.Y., 1987. P. 95-103. 23. Constable G. Suger's monastic administration // Abbot Suger and Saint-Denis. A symposium. N.Y., 1987. P. 17-32. 24. Cartellieri O. Abbot Suger von Saint-Denis. Berlin, 1898. 25. Chibnall M. The World of Orderic Vitalis. Oxf., 1987. 26. Gervaise F.A. Histoire de Suger. Paris, 1721. Vols. 1-3. 27. Lewis A.W. Suger's view on kingship // Abbot Suger and Saint-Denis. A symposium. N.Y., 1987. P. 49-54.

Надійшла до редколегії 17.01.11

О. Булдакова, канд. іст. наук, доц.

"ЗАГАЛЬНЕ НАСТАВЛЯННЯ" ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ КАРЛА ВЕЛИКОГО

Стаття присвячена аналізу історичного джерела – капітулярія, створеного в канцелярії франкського короля Карла Великого у 789 р. Цей документ відіграв суттєву роль в процесі державотворення франків у доімперський період.

The article is devoted to the examination of the historical source – capitulary, created in the office of Frankish king Charles the Great in 789. This document played a significant role in the process of the creation of the Franks state in a pre-imperial period.

В 789 році на знаменитих "березневих полях" – щорічних зборах франкської знаті був оголошений документ, який надалі отримав назву "Загальне наставляння" [1, с. 53-62]. Цей документ, очевидно, мав законодавчий характер, оскільки його статті передписували представникам кожного суспільного прошарку, і, насамперед, прошарку духовного, виконувати свої обов'язки відповідно до канонів, затверджених римською католицькою церквою, і зверяти свою поведінку із заповідями Священного Писання.

Поява такого роду законодавчого акту у франкській державі наприкінці VIII ст. не була подією екстраординарною. Вивчення писемних пам'яток, що мають відношення до раннього періоду історії франків, дозволяє зробити висновок, що зі зміцненням королівської влади в країні все частіше стали видаватися постанови, які спочатку доповнювали традиційні "правила" франків, а потім стали оформлятися окремо у вигляді капітуляріїв і різноманітних наставлянь. Від ранніх "правд", які по своїй суті були суддебниками, капітулярії й наставляння, у тому числі й "Загальне наставляння", відрізнялися іншою формою подання закону й у більшості випадків не визначали міри покарання за його порушення. Крім того, низка капітуляріїв і королівських постанов, записаних у другій половині VIII ст., вже декларували новий для германців територіальний принцип права. [16, с. 56]. Про цей свідчить і "Загальне наставляння", оскільки воно було звернене не тільки до франків, але й усіх тих, хто проживав на землях, що належали франкському королю. Слід також акцентувати увагу на тому, що характерною рисою подібних документів цього часу було об'єднання положень, в яких змішувалися правові нормативи й моральні настанови, і статей, що за своїм змістом обумовлювали церковне і світське право.

Більш докладне вивчення "Загального наставляння" виявляє підходи й критерії створення цього документа. Аналіз його змісту дозволяє виділити в ньому дві частини. У першій частині, до якої слід віднести статті з 1-ї по 50-ту, правовою основою виступають постанови соборів і положення папських декреталій. У другій частині, що об'єднує статті з 61-й по 82-гу, як доказове джерело використовуються біблійні вірші. І тільки в статтях 70, 76 і 77 закон проголошується самим королем. Але в

усіх випадках Карл співвідносить свої рішення із загальною моральною концепцією католицизму. 60-та стаття "Загального наставляння" є певним водорозділом у тексті документа й має вигляд узагальнення. У ній франкський король прямо звертається до своїх підданих для того, щоб підкреслити не випадковість вибору правового джерела, тобто римських канонів, і обов'язковість слідування їм. Суть же наставляння найбільш чітко сформульована в 62-й статті: те, чого домагається король – мир, злагода, і єдність, які повинні панувати серед усього християнського народу.

Усередині першої частини "Загального наставляння", у свою чергу, можна виділити групи статей, що мають єдине правове джерело. Для перших шести положень ним є рішення 1-го Нікейського Всесвітнього собору 325 р., які були підтверджені на наступних Антиохійському (341 р.), Сардикійському (343 р.), Лаодикійському (364 р.) та Халкидонському соборах (451 р.). 7-13 статті "Наставляння" орієнтовані на рішення Антиохійського собору, 14-20 пункти спираються на Лаодикійський собор, статті з 21 по 31 співвідносяться з положеннями Халкидонським собором, що, як і Нікейський, мав статус вселенського. Наступна значна група статей з 32-ої по 46-ту як законодавче джерело наводить положення Карфагенського (419-426гг.) та Африканського соборів (у цьому випадку потрібно мати на увазі, що канонізовані положення численних африканських соборів першої третини V ст. пізніше були зібрані під грифом Карфагенського). Для 47-ої, 48-ої та 57-ої статей основою є собор у Ганграх (між 362-370 рр.). Анкірський собор 314 р. згадується в 49-й статті, а 50-та стаття посилається на Неокесарійський собор 315 р. [14, с. 328-329]. У статтях з 51-ої по 59-ту правовою основою є папські декреталії, зокрема, пап Сириція (384-399 рр.), Інокентія I (401-417 рр.), Лева (440-461 рр.) та Геласія (492-496 рр.). [8, с. 42-43].

Беручи до уваги безсистемність викладу вимог і використання адрес у статтях документа, можна припустити, як записувалося придворними кліриками "Загальне наставляння". Думається, що королівські клірики, працюючи над збірником "Dionysio-Hadriana", по черзі виписували з нього канонізовані положення соборів, які вважали найбільш важливими для рішення питань, по-

в'язаних з визначенням функцій суспільних верств та організацією державного життя в цілому. Завдяки цьому ми отримуємо можливість судити не тільки про те, яким би хотів бачити свій народ і державу Карл Великий, але й про те, з якими проблемами найчастіше йому приходилося стикатися. Ясно, що автори документа менше за все замислювалися про послідовність і цілісність його змісту. Причина такого підходу криється в конкретно-образному, казівистичному характері правосвідомості германців, у тому числі й франків, перебороти який до кінця VIII ст. вони ще вочевидь не змогли. Мова юридичних абстракцій залишалася у той час для них не зрозумілою.

У другій частині документа безсистемність викладення законів стає ще більш відчутною. Тут у ролі правового джерела виступають вибрані цитати зі старозаповітних книг Ісход, Левіт, Второзаконня, тобто П'ятикнижжя Мойсея, а також з Євангелія від Матфея й Послань Апостола Павла.

У результаті, уявити собі цілісний звід законів і моральних передписань, який би співвідносився з вимогами, що виставлялися кожній із суспільних верств і складали повну картину життєдіяльності християнської держави, по факту прочитання цього документа виявляється досить складним. Тому подальша спроба систематизувати правові положення й моральні постулати, наведені в "Загальному наставлянні" здається доцільною.

Логічно почати з огляду завдань, які ставилися перед священицькою верствою, тому що саме їй в документі присвячена найбільша кількість статей. Відповідно до канонічних соборних постанов усередині церковного співтовариства повинна царювати чітка ієрархія й панувати певний раціональний принцип організації його життя. У зв'язку із цим 19 стаття "Загального наставляння" пропонує не призначати єпископів у маленькі міста й села. Вікарні єпископи там, де вони призначені, зобов'язані підкорятися єпископам своїх метрополій, тобто архієпископам, і діяти відповідно до правил, установлених останніми (8-10 ст.). Єпископи, у свою чергу, можуть управляти тільки тією церквою, якій вони присвячені, точно так архієпископи мають право здійснювати священство тільки всередині своєї метрополії (11, 12 ст.). Жоден священик не повинен собі дозволяти бути зарозумілим зі своїм єпископом (37 ст.), тим більше замишляти проти нього змови й брати участь у них (29 ст.). Тільки через свого єпископа, за його рекомендацією, клірикам дозволяється звертатися до короля (10 ст.). Для того, щоб забезпечити можливість розглядати й вирішувати церковні проблеми свого діоцезу, єпископи повинні два рази на рік збирати в метрополіях собори (13 ст.). Вони також можуть направляти суддів у підлеглі їм церкви, вікарні ж єпископи не мають права зневажати присланими людьми (44 ст.). Капітулярій не рекомендує архієпископам часто залишати свої кафедри для того, щоб відвідувати церкви метрополії (41 ст.). Священикам теж забороняється переїжджати з одного місця на інше (24 ст.). Щоб затвердити ці положення в 25 статті "Загального наставляння" з посиланням на рішення IV-го Всесвітнього Халкидонського собору записано, що ніхто із священнослужителів не повинен призначатися без зобов'язання перебувати на своєму місці.

За документом найважливішим обов'язком єпископів є наставляння священиків свого діоцезу у вірі, у правильному здійсненні таїнств Христових, читанні мес. Єпископи повинні забороняти своїм підлеглим носити зброю, щоб ті більше поклалися на Бога й черпали силу тільки в Ньому (70 ст.). Тих священиків, які поводяться зухвало і не бажають підкорятися встановленим правилам, відповідно до вимог папи Лева I, єпископи повинні відстороняти від виконання обов'язків (58 ст.).

Надалі їм слід спостерігати за життям тих своїх підлеглих, які порушили закон, з метою їх повернення на істинний шлях (2 ст.). Єпископи не повинні переманювати до себе кліриків інших єпархій, тим більше, посвячувати їх у сан (56 ст.). Їм також забороняється приймати у себе відлучених від церкви (1 і 36 ст.), чужих священиків і священиків-втікачів, а також тих, хто був засуджений своїм єпископом або синодом (3 і 7 ст.). Вони не мають права залучати до священицької роботи слуг інших сеньйорів без згоди останніх (57 ст.). Єпископам також передписується викорінювати дурні звички, що властиві звичайним людям, особливо такі, як соїття з тваринами й мужеложство (49 ст.), не дозволяти діяти знахарям, чарівникам та ворожкам (18 ст.).

Під юрисдикцією єпископа повинні перебувати всі клірики єпархії, тому сварки, що виникають між ними, не повинні розглядати світські суди (28 ст.). Тільки духовні особи можуть судити кліриків, які зробили ти чи інші помилки (38 ст.). З іншого боку мирянам варто знати, що не можна обвинувачувати кліриків, тим більше, єпископів, перш ніж будуть з'ясовані причини їхніх дій (30 і 73 ст.). Тим же, хто веде несправедливе життя, взагалі забороняється в будь в чому обвинувачувати єпископів й інших шановних людей (35 ст.).

Священики повинні відрізнятися доброю вдачею й повчальною мовою. Їм слід виконувати свої обов'язки відповідно до уставу, і підкорятися єпископові (72-73 ст.). Священикам забороняється утримувати у своєму будинку жінок, крім близьких родичок або жінок, які не викликають підозри (4 ст.). Також вони не мають права займатися будь-якими світськими справами (23 ст.) і відвідувати таверни (14 ст.).

Жодна духовна особа не може бути призначена на місце за гроші, тому що симонія була засуджена ще апостолом Петром (21-22 ст.). Жоден священик не повинен посвячуватися в сан раніше тридцяти років, оскільки Господь не проповідував до цього строку (50 ст.), жоден священик, будучи посвяченим у сан, не повинен порушувати встановлені канони (28 і 55 ст.).

У своєму "Наставлянні" Карл не залишив без уваги й життя чорного духівництва, тих, хто вирішив повністю присвятити себе служінню Богові й молитві. У 73 статті документа записується вимога, щоб ті, хто прийшов у монастир, спочатку були піддані випробуванню, а тільки потім прийняті в чернече співтовариство й, тим більше, відправлені виконувати свої обов'язки за межі монастиря. Тут же зазначається, що ченці, як і священики, не повинні підкорятися світським судам. Навіть у тому випадку, якщо чернець призивається виконувати обов'язки клірика, він не повинен звільнятися від обітниць чернечого життя (27 ст.). Ті ж, хто удавали з себе ченців одягом або іменем, але не були такими, повинні бути суворо покарані й надалі необхідно зробити так, щоб вони стали справжніми ченцями або каноніками (77 ст.). Ченцям, як і священикам, суворо забороняється займатися світськими справами, відвідувати таверни, замишляти змови проти свого пастиря. А про необхідність дотримувати даної обітниці їм нагадується в цілій низці статей, наприклад, 25, 52 і 73.

72 стаття "Загального наставляння" рекомендує засновувати в монастирях школи для хлопчиків і займатися виправленням священних текстів, щоб їхнє читання не завдавало шкоди учням. Зміст 75 статті визначає ще один обов'язок ченців – бути гостинними по відношенню до жебраків і чужоземців.

"Загальне наставляння" також обумовлювало ситуацію в жіночих монастирях. Дів, які були присвячені Богові, капітулярій рекомендував наставляти тільки надійним священиками (40 ст.) і постригати їх у черниці з двадцяти

п'яти років, якщо раніше в цьому немає нагальної потреби (46 ст.). Єпископи й абати, зі свого боку, зобов'язувалися стежити, щоб абати не порушували церковного звичаю і не благословляли покладанням рук на голову й символом святого хреста, а також не стригли в черниці зі священницьким благословенням (70 ст.).

Цей документ чітко визначав і правовий статус монастирських територій: землі, які віддавалися для будівництва монастирів і в такий спосіб присвячувалися Богові, не могли знову перетворюватися в мирські житла (31 ст.).

Окрема група статей капітулярія дає нам уявлення про те, як повинна була проводитися служба у франкських церквах. У 61 пункті "Загального наставлення" король, насамперед, звертаючись до єпископів і священників, вимагає від них того, щоб вони проповідували католицьку віру, оскільки саме це є першою заповіддю Господньою. Неодноразово в документі нагадується, щоб віра проповідувалася тільки за священними текстами і за вченнями отців церкви; апокрифічні й сумнівні тексти повинні знищуватися (20 і 78 ст.). У 32 і 82 статтях "Наставлення" чітко визначається, що потрібно проповідувати в першу чергу. Це: Символ віри – Трійцю, Втілення Сина Божого, Його Страсті, Воскресіння, Піднесення, а також Друге Пришестя, Страшний Суд, Відродження з мертвих. Обов'язково слід проповідувати за які гріхи душі людські будуть покарані вічними муками, і за які діяння вони можуть бути врятовані. Також священники повинні переконувати свою паству у Божій любові, у вірі й надії.

"Загальне наставлення" передписує священникам знатися на римському співі і порядку читання денної та нічної меси для того, щоб мати згоду в цьому з апостольським престолом і церквою Господньою (80 ст.). Під час читання меси їм забороняється вигадувати й називати нові імена ангелів, але тільки відомі: Михаїла, Гавриїла й Рафаїла (16 ст.). Також забороняється вигадувати й читати мучеників і святих із сумнівними історіями (42 ст.). Під час служби звичайні імена не повинні вимовлятися раніше священницької молитви (54 ст.). З посиланням на декреталії папи Інокентія I говориться й про необхідність здійснення Христових таїнств (53 ст.) та про обов'язок священників під час кожної меси причащати парафіян. Ніхто не повинен залишати церкву без благословення священника (6 ст.). У 17-й статті документа зазначається, що жінки в церкві не мають права наближатися до вівтаря.

Низка положень "Наставлення" присвячені конкретно особливим моментам вшанування Бога. 15 стаття, зокрема, наказує в день Великодня богослужіння починати з передодня великодня вечора й продовжувати до вечора наступного дня. 48 стаття забороняє звільняти людей від великого посту без нагальної потреби, а в 81 статті знаходиться вказівка забороняти виконувати важку роботу чоловікам і роботу із тканинами жінкам у Великий День Господень.

"Загальне наставлення" також зобов'язує піклуватися про парафіяльні церкви як священникам, так і народу. Вівтарі повинні в них шануватися відповідно до своєї посвяти, а чаші, призначені Богові, наповнюватися відповідними людьми. До вівтарів не дозволяється допускати тварин. Церква – це місце, де люди спілкуються з Богом, тому в ній не має місця балаканині й розмовам про мирські справи (71 ст.). Забороняється приносити в церкви дарунки й вшановувати їх вівтарі за фарисейським звичаєм (61 ст.).

"Наставлення" Карла Великого містить також низку заборон і вимог, які король вважає за необхідне пред'явити всьому своєму народові без виключення. У

67 статті документа йдеться про те, що в країні не повинні коїтися злочини, а ті, хто на це наважується, будуть каратися суддями. Але при цьому король не рекомендує страчувати людину, якщо закон цього не передбачає. Не слід за королівською пропозицією судити й дітей, які не досягли свідомого віку (64 ст.). Капітулярій забороняв привласнювати обманом те, що належить бідним (47 ст.), бродяжити й завдавати будь-якої шкоди людям (79 ст.), їм заборонялися незаконні зв'язки й лжесвідчення (68 ст.). За неправдиву клятву на Євангелії, вівтарі й святих мощах людині передписувалося відповідати перед Богом. Той, хто хоч раз порушував клятву втрачав право свідчити про свої або чужі справи (64 ст.). Засуджені особи, а також ті, хто давав неправдиву клятву або показання, назавжди втрачали можливість обвинувачувати інших (45 ст.). Капітулярій забороняв будь-кому займатися чаклунством і гаданнями, спілкуватися з душами померлих і творити поганські обряди (65 ст.).

33 стаття документа забороняла порушувати встановлені межі, зазіхати на чужі території. 39 пункт зобов'язував того, хто брав що-небудь у борг повернути назад у тій же кількості (39 ст.). 5 стаття при цьому забороняла видавати гроші під відсотки.

Деякі положення "Загального наставлення" визначали навіть характер особистих стосунків. Наприклад, жінкам, які були залишені своїми чоловіками, заборонялося приймати іншого чоловіка, поки перші залишалися живими. Таке ж правило розповсюджувалося й на чоловіків (43 ст.). Нікому не дозволялося брати наречену іншої людини (51 ст.). Люди не повинні бути ненависними й скупими, тому що це велике зло (66 ст.), вони зобов'язані шанувати своїх батьків (69 ст.), знати міру в речах і бути обачними (74 ст.). Від суддів вимагалось справедливе суддівство, незважаючи ні на які обставини (63 ст.).

Таким чином, звертаючись до змісту 62 статті "Загального наставлення", мир, злагода і єдність повинні панувати серед усього християнського народу. Мир, злагода і єдність – це та основа, на яку спирається християнська держава відповідно до вчення Августина Блаженного, римської католицької церкви й задуму Карла Великого. До цієї мети були спрямовані всі каролінзькі реформи. Виходячи із особливостей світогляду середньовічної людини, її досягнення ставало можливим тільки за умови відновлення соціального порядку, тобто чіткого виконання обов'язків кожною із суспільних верств. "Загальне наставлення" за своїм задумом саме визначало функції прошарків франкського суспільства і було покликане направити людей до їх чесного і сумлінного виконання [13, с. 98].

Статті цього документу свідчать, що франкський король, перш за все, був зацікавлений у встановленні нормативно-канонічних відносин у середовищі духовництва. Це цілком зрозуміло з огляду на елітарне положення даної верстви в середньовічному суспільстві як призначеної сприяти утвердженню серед звичайних людей християнської віри. Очевидно й те, що короля дуже турбувала поведінка представників так званого білого духовництва, тобто священнослужителів, завдання яких якраз і полягало в обслуговуванні духовних потреб мирян. Значна частина статей "Загального наставлення", як ми можемо бачити, адресована безпосередньо до них, єпископів і священників, і навіть у тому випадку, коли Карл адресує своє звертання до "всіх", зрозуміло, що перш за все він має на увазі священнослужителів. Цей документ чітко визначає особливий статус цієї верстви населення, окреслює ієрархію відносин, формулює моральні нормативи й коло необхідних для білого духовництва мінімальних знань і навичок. Беручи до уваги складну культурну

ситуацію, що мала місце у франкській державі (ми можемо про це судити виходячи зі змісту інших численних каролінзьких капітуляріїв та епістолярних джерел), наставлення Карла Великого не здаються зайвим нагадуванням того, чому потрібно слідувати і що необхідно виправити представникам цього прошарку. Також не випадково "Загальне наставлення" торкалося й проблем, пов'язаних з монастирським життям.

Наведення порядку всередині прошарків мирян, як видається, було завданням ще більш складним, ніж спроба врегулювання відносин у середовищі духовництва. Ті статті, які адресовані до "всіх", тобто всьому народові, насправді могли бути сприйняті лише незначною частиною мирян. По суті адресу "всім" слід було замінити адресою "єпископам і священикам для народу", оскільки тільки через проповідь священика звичайні люди, яких уже за часи короля Пипіна стали приписувати до певних парафій, могли засвоїти свої обов'язки й поведінкові нормативи, затверджені Біблією, церковними соборами й папськими декреталями. У реальній середньовічній дійсності дуже рідко прикладом їм могло служити життя їх власних сеньйорів, та й взагалі ця дійсність мало сприяла формуванню нової християнської свідомості.

У цілому, "Загальне наставлення" слід вважати одним з найзначніших документів, створених у канцелярії Карла Великого в доімперський період, оскільки він ілюструє цивілізоване прагнення франкського монарха будувати свою християнську державу на основі закону, якому повинні підкорятися всі його піддані без винятку.

У 800 р. Карл Великий деякою мірою досягне своєї мети, створивши на заході Європи християнську імперію, а "Загальне наставлення" стане помітним етапом на цьому складному шляху.

1. Admonitio generalis 789. m. Martio 23 // Monumenta Germanie historica. Legum sectio II, Capitularia regum Francorum, vol. I. Hannover, 1883. Pp. 53-62. 2. Admonitio generale, 23 mars 789 an. // Charlemagne. Texte de Charlemagne et les Annales royales, les capitulaires de Charlemagne. / Par Georges Tessier. Paris, Edition Albin Michel, 1967. Pp. 293-309. 3. Archive de la France / Sous la direction de Jean Favier. T. I. Le Moyen Age (V-XI siecles) / Par Jean-Pierre Brunterch. Paris : Fayard, 1994. 4. Epistolae IV: Epistolae Aevi Carolini 2 // Monumenta Germanie historica. Berlin, 1895. Pp. 135-138. 5. Sancti Bonifatii et Lulli Epistolae // Monumenta Germanie historica, Epistolae selectae I. Berlin, 1915. Pp. 82-83. 6. Charlemagne. Texte de Charlemagne et les Annales royales, les capitulaires de Charlemagne. / Par Georges Tessier. Paris : Edition Albin Michel, 1967. 7. Библия. М.: Российское библейское общество, 2002. 1376 с. 8. Гергей, Е. История папства / Е. Гергей. М.: Республика, 1996. 463 с. 9. Глиняный, В.П. История государства и права зарубежных стран / В.П. Глиняный. Харьков: Одиссей, 2001. 832 с. 10. Карташев, А.В. Вселенские соборы / А.В. Карташев. М.: Республика, 1994. 542 с. 11. Кучма, В.В. Государство и право Древнего мира и Средних веков / В.В. Кучма. Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 2001. 548 с. 12. Лозинский, С.Г. История папства / С.Г. Лозинский. М.: Политиздат, 1986. 382 с. 13. Линч, Д. Средневековая церковь. Коротка історія / Д. Линч. К.: Основи, 1994. 492 с. 14. Смирновъ, Е.И. История христианской церкви / Е.И. Смирновъ. Петроград: Типография Петр. Т-ва Печатн. и Издат. дела "ТРУДЪ", 1915. 462 с. 15. Тальберг, Н.Д. История христианской церкви / Н.Д. Тальберг. М.: Изд-во Православного Свято-Тихоновского Богословского института, 2000. 518 с. 16. Черниловский, З.М. Всеобщая история государства и права / З.М. Черниловский. М.: Юрист, 1996. 576 с.

Надійшла до редколегії 17.01.11

Б. Год, д-р пед. наук, проф.

МІСЦЕ І РОЛЬ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ В ІСТОРІЇ ЄВРОПИ

У статті розглядається проблема історичного місця та значення епохи Відродження у європейській історії. Аналізуються різні точки зору науковців.

The article is concerned with the problem of historical place and significance of the Renaissance period in European history. The author analyzes the different scholars' views on this subject.

У сучасній світовій історичній науці є не так уже й багато проблем, що привертати б більше уваги дослідників, ніж епоха європейського Відродження (кінець XIV – початок XVII ст.). Не припиняються дискусії щодо її історичного місця та значення у розвитку європейської цивілізації. Перехідний характер епохи не викликає сумніву, проте ступінь її близькості до того чи іншого історичного етапу, "традиційності" й "новизни" оцінюються по-різному. Триває дискусія між "медієвізаторами" та "модернізаторами", прихильниками концепції "осені Середньовіччя" [18] та її противниками [1, с. 212]. Складний, суперечливий феномен Відродження давав аргументи для обох сторін – тих, хто інтерпретував його як продовження середньовічної традиції (Дж. Тоффанін, Ч. Трінкаус та інші), і тих, хто підкреслював розрив з цією традицією (Б. Кроче, Е. Кассіре та інші) [2, с. 16-17].

Останнім часом на пострадянському просторі намітилася тенденція до перегляду відомої тези про Відродження як "найбільш прогресивний переворот в історії людства" [6, с. 346]. Наголошується недостатня зрілість (у новоєвропейському сенсі) ренесансної культури, її неспроможність ідейно підірвати підвалини середньовічної цивілізації й стати культурною основою Нового часу [8]. У пошуках істини дослідники спираються на ґрунтовніші знання Середніх віків, намагаються уникнути примитивної оцінки їх досягнень і цінностей. І все ж, здається, маятник об'єктивності надто хитнувся у протилежний бік. Ми згодні з О. Горфункелем, який зазначав, що об'єктивна "...оцінка Середньовіччя не повинна

привести до спрощеного й однобічного трактування Відродження" [5, с. 227].

У відповідь на аргументи "медієвізаторів" спробуємо викласти деякі власні міркування щодо новизни й радикальності ренесансної думки. Мова йтиме, перш за все, про гуманістичне бачення людини та її місця в світі.

Ренесансний антропоцентризм, по-перше, суттєво відрізнявся від середньовічного, християнського. Акцент був зроблений не на нещастях людського роду, а на його гідності та достоїнстві, на самоцінності й творчій ролі людини на землі. Переосмислювалася (заперечувалася або пом'якшувалася) теза про першородний гріх, що нібито спотворив природу людини. Стверджувалася ідея співтворства людини й Бога у створенні світу, цивілізуючої ролі людської діяльності. Адже, як зазначав гуманіст Дж. Манетті, "...після початкового іще не закінченого творіння нами, вочевидь, була винайдена, виготовлена та доведена до досконалості решта речей... Нашим є те, що знаходиться доволі: усі будинки, усі укріплення, усі міста, усі споруди на землі... Наш живопис, наша культура, наші мистецтва, наші науки..." [11, с. 68-69].

По-друге, принципово новим і прогресивним був сам факт осмислення "людини взагалі", представника роду людського, а не члена якогось стану або корпорації. "У такий спосіб, – справедливо зазначає російська дослідниця Н. Рев'якіна, – Відродження відкривало шлях у Новий час, бо лише при такому погляді отримують розвиток уявлення про права людини, рівність, ідеї демократії тощо" [15, с. 5].